

УДК [94(476)+929Вайніловіч](082)
ББК 63.3(4Бел)я43
Б43

Серыя заснавана ў 2016 годзе

Рэдакцыйная калегія:

А. А. Каваленя (наук. рэд.), *Н. В. Анофранка*,
В. В. Даніловіч, *У. М. Завальнюк*, *В. Л. Лакіза*, *Н. Я. Новік*,
У. С. Пуцік (адк. рэд.), *А. У. Унучак*

Рэцэнзент:

загадчык цэнтра ўсеагульнай гісторыі і міжнародных
адносін Інстытута гісторыі НАН Беларусі,
доктар гістарычных навук *У. В. Тукай*

Б43 **Беларусь, Слуцкі край і Эдвард Вайніловіч** : матэрыялы
Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі,
Слуцк—Мінск, 22–23 верасня 2017 г. / Інстытут гісторыі
НАН Беларусі [і інш.]; рэдкал.: А. А. Каваленя (наук. рэд.)
[і інш.]; — Мінск : Медысонт, 2018. — 416 с. — (Серыя
«Беларусь і Эдвард Вайніловіч»).

ISBN 978-985-7136-85-8.

У зборніку змешчаны даследаванні беларускіх і польскіх навукоўцаў, спецыялістаў па гісторыі Беларусі другой паловы ХІ — першай трэці ХХ ст., прысвечаныя выдатнай асобе, рэфарматару паўночна-заходняй Аічыны Эдварду Вайніловічу (1847–1928), а таксама Слуцку і Слуцкаму краю. На фоне гістарычных катаклізмаў як у Беларусі, так і за яе межамі адлюстраваны важнейшыя вехі з жыцця і дзейнасці навага слайчынніка.

Адрасуецца вучоным, выкладчыкам ВУЗ, настаўнікам школ, краязнаўцам і ўсім тым, хто зацікаўлены ў вывучэнні амаль забытых старонак з гісторыі нашай Бацькаўшчыны.

УДК [94(476)+929Вайніловіч](082)
ББК 63.3(4Бел)я43

ISBN 978-985-7136-85-8

© Ін-т гісторыі НАН Беларусі, 2018
© Афармленне. ТАА «Медысонт», 2018

ІНСТЫТУТ ГІСТОРЫІ НАН БЕЛАРУСІ
МІЖНАРОДНЫ ДЗЯРЖАЎНЫ ЭКАЛАГІЧНЫ ІНСТЫТУТ
ІМЯ А. Д. САХАРАВА БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА УНІВЕРСІТЭТА
СЛУЦКІ РАЁННЫ ВЫКЛАДАЎЧЫ КАМІТЭТ
РЫМА-КАТАЛІЦКІ АСЦЕЛ У БЕЛАРУСІ

Серыя «Беларусь і Эдвард Вайніловіч»

БЕЛАРУСЬ, СЛУЦКІ КРАЙ І ЭДВАРД ВАЙНІЛОВІЧ

Матэрыялы

Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі

Слуцк—Мінск, 22–23 верасня 2017 г.

Мінск
«Медысонт»

2018

**Судовыя ўстановы Часовага ўрада на тэрыторыі Мінскай губерні
ў 1917 г.**

Дзейнасць Часовага ўрада ахоплівае храналагічна адносна невялікі (сакавік–кастрычнік 1917 г.), але вельмі важны, фактычна пераломны перыяд у гісторыі народаў былой Расійскай імперыі. Таму гэты адрэзак часу выклікае ў гісторыкаў значны інтарэс, перш за ўсё – да грамадска-палітычнага жыцця краіны. Пры гэтым праблема функцыянавання судовых органаў у прынцыпова новых умовах пасля звяржэння царскага рэжыму застаецца практычна невывучанай. У дадзеным даследаванні на прыкладзе Мінскай губерні разглядаюцца змены, якія адбыліся ў сістэме мясцовых судовых органаў пасля Лютаўскай рэвалюцыі, а таксама некаторыя аспекты іх непасрэднага функцыянавання ў сакавіку–кастрычніку 1917 г.

Судовая сістэма стала адной са сфер, якая ў найменшай ступені падверглася пераўтварэнням у выніку Лютаўскай рэвалюцыі. Гэта было звязана з тым, што судовая рэформа 1864 г. у свой час апырэдзіла агульнае развіццё палітычнага ладу Расійскай імперыі (у сувязі з чым у наступным стала аб'ектам карэкціровак кансерватыўна-ахоўнага характару). У выніку Часовы ўрад у якасці асновы сваёй палітыкі ў сферы суда абвясціў не пабудову новай судовай сістэмы замест старой, а вяртанне да першапачатковых прынцыпаў Судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 г. У той жа час некаторыя яго дзеянні па дэмакратызцы правосуддзя выходзілі за рамкі звароту да першапачатковага тэксту Судовых статутаў.

На момант Лютаўскай рэвалюцыі сістэма судовых устаноў Мінскай губерні знаходзілася ў спецыфічных умовах, што было звязана з прыфрантавым статусам дадзенай тэрыторыі. Пасля абвясчэння ў 1914 г. ваеннага становішча значная частка крымінальных злачынстваў была перададзена вайсковым судам. Мінскі акруговы суд з восені 1915 г. знаходзіўся ў эвакуацыі ў Маскве. На месцах працягвалі дзейнічаць таварышы пракурора акруговага суда, судовыя

следчыя, а таксама павятовыя члены акруговага суда і гарадскія суддзі, якія разглядалі грамадзянскія і дробныя крымінальныя справы. Акрамя таго, у сельскай мясцовасці судовыя функцыі выконвалі сялянскія валасныя суды і земскія ўчастковыя начальнікі.

Адным з першых захадаў Часовага ўрада па рэфармаванні судовай сістэмы стала ліквідацыя ўжо ў сакавіку 1917 г. інстытута земскіх участковых начальнікаў¹. Іх судовыя функцыі да моманту прыняцця закона аб міравых суддзях ускладаліся на часовых суддзяў, якія прызначаліся губернскімі камісарамі па ўзгадненні з павятовымі камісарамі².

Замена земскіх начальнікаў часовымі суддзямі многімі была ўспрынята як узнаўленне інстытута міравых суддзяў. Большасць ахвотных заняць дадзеныя пасады ў сваіх хадайніцтвах прасілі прызначыць іх менавіта «міравымі суддзямі» ці «часовымі міравымі суддзямі», а па прызначэнні пазіцыянавалі сабе ў такім статусе. У цыркуляры Мінскага губернскага камісара Барыса Самойленка ад 27 красавіка 1917 г. звярталася ўвага павятовых камісараў на тое, што пастанова Часовага ўрада аб скасаванні земскіх начальнікаў і часовых суддзях не ўсе правільна зразумелі – прысвоілі часовым суддзям званне «міравых» і стварылі міравыя з'езды ў якасці апеляцыйнай інстанцыі³. Прынамсі гэта датычылася Барысаўскага павета, дзе нават у афіцыйным справаходстве часовыя суддзі называлі сабе «часовымі міравымі суддзямі», а таксама быў створаны з'езд «часовых міравых суддзяў»⁴.

Часовыя суддзі ў Мінскай губерні былі прызначаны і прыступілі да выканання сваіх абавязкаў у красавіку 1917 г.⁵. Яны тут дзейнічалі да самай зімы 1917 г., пакуль дадзеныя пасады не былі скасаваны бальшавікамі.

Звычайна на пасады часовых суддзяў губернскі камісар прызначаў асоб, прапанаваных павятовымі камісарамі. Аднак некаторыя кандыдатуры

¹ Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Петроград, 1917. – Вып. 1. – С. 13.

² Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (далей – НГАБ). – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 4.

³ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 38.

⁴ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 68.

⁵ НГАБ. – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 23–26.

адхіляліся. Напрыклад, губернскі камісар не даў згоду на прызначэнне часовым суддзёй у Слуцкім павеце адваката Аляксандра Пяткевіча¹ (магчыма, з-за яго палітычнай дзейнасці як актывіста Канстытуцыйна-дэмакратычнай партыі). Але асноўнай дылемай, перад якой аказаліся губернскі камісар і павятовыя камісары пры фарміраванні асабовага складу часовых суддзяў, стала пытанне аб прыцягненні на дадзеныя пасады былых земскіх участковых начальнікаў.

Трэба адзначыць, што былым земскім начальнікам служба ў органах суда не забаранялася ні пастановамі Часовага ўрада, ні цыркулярамі Міністэрства юстыцыі, ні іншымі афіцыйнымі ўрадавымі дакументамі. З іншага боку, іх прызначэнне на пасады часовых суддзяў успрымалася ў грамадстве неадназначна. Земскія ўчастковыя начальнікі ў масавай свядомасці ўвасаблялі парадкі толькі што звергнутага і крайне непапулярнага рэжыму. У той жа час яны мелі досвед судзейскай дзейнасці, у некаторых выпадках юрыдычную адукацыю, часта дзякуючы сваёй працы кар'ера сталіся сапраўдным аўтарытэтам і павагай ў асяродку насельніцтва. Акрамя таго, меў месца дэфіцыт ахвотных і пры гэтым здольных выконваць судзейскія абавязкі.

Напрыклад, востры недахоп асоб, якія б маглі быць прызначанымі часовымі суддзямі, адзначаў Слуцкі павятовы камісар Радаслаў Астроўскі. 26 сакавіка 1917 г. ім быў накіраваны Мінскаму губернскаму камісару адпаведны спіс кандыдатур, прычым па 2-х з іх (былых земскіх начальнікаў Яўгена Саракумова і Мікалая Фларэнцінскага) дадавалася тлумачэнне: «Назначены несмотря на прежнее их недостаточно корректное отношение к общественным силам, в особенности со стороны Сорокоумова. Но других лиц для замещения этих вакансий в данный момент нет»². Аднак за Фларэнцінскага хадайнічалі князь А.Г. Радзівіл і нясвіжскі параённы камісар Бароўскі, якія адзначалі яго бесстароннасць і справядлівасць пры разглядзе спраў, ліберальныя перакананні, павагу і давер з боку насельніцтва³. У выніку

¹ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 17.

² НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 3.

³ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 11.

губернскі камісар зацвердзіў на пасадзе Фларэнцінскага, у адрозненне ад Саракаумава. Як бачым, пры падборы кандыдатур на пасады часовых суддзяў улічваліся не толькі іх асабістыя і прафесійныя якасці, але і адпаведнасць палітычных поглядаў настроям насельніцтва.

Усяго па Мінскай губерні каля паловы прызначаных у красавіку 1917 г. на пасады часовых суддзяў (30 з 61-го) з'яўляліся былымі земскімі ўчастковымі начальнікамі, астатнія – з ліку кандыдатаў на судовыя пасады, адвакатаў, памешчыкаў і інш.¹

Самі былыя земскія начальнікі, застаўшыся без працы, вымушаны былі звяртацца да павятовых і губернскага камісараў з просьбамі аб прызначэнні на пасады часовых суддзяў. Такія прашэнні часта падмацоўваліся адпаведнымі хадайніцтвамі валасных камітэтаў або проста подпісамі насельніцтва ў падтрымку іх кандыдатур. Аднак нярэдка прызначэнне былых земскіх участковых начальнікаў часовымі суддзямі сустракала супрацьдзеянне рознага роду мясцовых органаў улады, якія ўзніклі у перыяд рэвалюцыі.

Напрыклад, 29 сакавіка 1917 г. на пасяджэнні Мінскага камітэта пры павятовым камісары кандыдатамі на пасады часовых суддзяў па Мінскім павеце былі зацверджаны толькі 3 з 8-мі асоб, якія падалі адпаведныя прашэнні. Прычым 5 астатніх (незацверджаных) былі земскімі ўчастковымі начальнікамі². Аднак у далейшым у Мінскім павеце практыка прызначэння былых земскіх начальнікаў часовымі суддзямі была дастаткова распаўсюджанай³.

Канфліктная сітуацыя вакол прызначэння часовых суддзяў склалася ў Слуцкім павеце. У пачатку красавіка 1917 г. яны тут ужо былі прызначаныя і прыступілі да выканання абавязкаў. Аднак неўзабаве аб сваіх прэтэнзіях на ўдзел у фарміраванні асабовага складу часовых суддзяў заявіў мясцовы павятовы камітэт на чале з нейкім Івановым. 19 красавіка камітэт пастанавіў, што кандыдатуры на дадзеныя пасады абавязкова павінны ўзгадняцца з ім, аб

¹ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 1. Арк. 32–34 адв.

² НГАБ. – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 9–9 адв.

³ НГАБ. – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 20.

чым было паведамлена Мінскаму губернскаму камісару¹. Тым не менш ужо прызначаныя часовыя суддзі засталіся на пасадах, у тым ліку былы земскі начальнік Аляксандр Кавалеўскі – часовы суддзя па 5-ым участку Слуцкага павета. Аднак камітэт грамадскіх арганізацый пры Клецкім участковым камісары 28 мая 1917 г. правёў свае выбары кандыдата на дадзеную пасаду. У іх прынялі ўдзел 43 члены камітэта – мясцовыя сяляне і прадстаўнікі грамадскіх арганізацый Клецка. Кандыдатам на пасаду часовага суддзі імі быў выбраны выхадзец з мясцовага сялянства Пётр Мартышэнка, які меў пасведчанне аб сканчэнні курса юрыдычных навук Кіеўскага ўніверсітэта. Пасля гэтага камітэтам была накіравана ў Мінстэрства юстыцыі просьба аб прызначэнні Мартышэнка часовым суддзёй іх участка. Прычым у ёй падкрэслівалася прынцыповая нязгода бачыць у якасці суддзяў былых земскіх начальнікаў². Аднак у просьбе было адмоўлена, бо, згодна з законам, Кавалеўскі мог быць звольнены толькі ў выпадку здзяйснення ім злачынства ці па ўласным жаданні³. Што датычыцца Пятра Мартышэнка, то неўзабаве ён быў прызначаны на вакантную пасаду часовага суддзі суседняга 6-га участка Слуцкага павета⁴.

Аб недапушчальнасці прызначэння часовымі суддзямі былых земскіх участковых начальнікаў выказаўся і Сялянскі з’езд, які адбыўся ў красавіку 1917 г. у Мінску. Яго падтрымаў прынамсі Бабруйскі павятовы выканаўчы камітэт. Аднак да гэтага часу часовыя суддзі ў Бабруйскім павеце ўжо таксама былі прызначаныя і прыступілі да выканання абавязкаў. Палова з іх, 4 з 8-мі, былі былымі земскімі начальнікамі⁵. Мяркуючы па ўсім, на іх быў аказаны пэўны ціск, каб яны самі адмовіліся ад пасады. Аднак гэтага не адбылося. 5 мая Бабруйскі павятовы камісар звярнуўся да губернскага камісара з пытаннем, што рабіць, калі былыя земскія начальнікі так і не адмовяцца ад пасады? У адказе

¹ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 25.

² НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 52–53.

³ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 54–54 адв.

⁴ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 56.

⁵ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 2. Арк. 15–15 адв.

гаварылася, што рашэнні Сялянскага з'езда – «лишь пожелания», а зацверджаныя на пасадах часовыя суддзі могуць быць звольнены толькі па рашэнні суда і павінны неадкладна прыступіць да выканання сваіх судзейскіх абавязкаў¹. Бабруйскі павятовы выканкам не спыніў спроб дабіцца адхілення былых земскіх начальнікаў ад пасадаў, звярнуўшыся ў канцы ліпеня з адпаведнай просьбай у Міністэрства юстыцыі. Але таксама атрымаў адмову².

У некаторых выпадках супраць прызначэння былых земскіх начальнікаў на пасады часовых суддзяў выступалі валасныя камітэты ці асобныя грамадзяне. Вось некалькі прыкладаў такога роду канфліктаў.

У Рэчыцкім павеце сярод прызначаных часовых суддзяў аказалася 4 былыя земскія начальнікі (а таксама 1 памешчык і 2 адвакаты). Аднак гэтыя 4 суддзі (Яжгуровіч, Каморны, Мацкевіч і Качуроўскі) з-за супраціўлення валасных камітэтаў адразу да выканання абавязкаў прыступіць не змаглі. З 12 па 16 красавіка 1917 г. у Рэчыцы праходзіў з'езд прадстаўнікоў валасных камітэтаў павета. 14 красавіка пасяджэнне зацягнулася далёка за поўнач. Калі ў 3 гадзіны ночы дэлегаты сабраліся разыходзіцца, то шэраг сялян, сярод якіх вылучаўся член Мікуліцкага валаснога камітэта Рахманаў, настаялі на неадкладным абмеркаванні пытання аб прызначэнні на пасады часовых суддзяў былых земскіх участковых начальнікаў. Пасля чаго пасяджэнне было працягнута. Такім чынам, было прынята рашэнне дазволіць былым земскім начальнікам быць часовымі суддзямі, але толькі са згоды мясцовых валасных камітэтаў. Аднак назаўтра, як толькі праца з'езда аднавілася, Рахманаў зноў узняў дадзенае пытанне. Ён наракаў на тое, што ўчора з-за позняга часу і стомленасці прысутныя не разабраліся ў сутнасці рэзалюцыі. У выніку большасцю галасоў было прынята новае рашэнне – адхіліць ад пасадаў былых земскіх начальнікаў, выбраць і прадставіць павятоваму камісару на зацвярджэнне свае кандыдатуры³. Пасля гэтага згаданыя 4 часовыя суддзі

¹ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 2. Арк. 16–17.

² НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 2. Арк. 26 адв.

³ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 10. Арк. 18–18 адв.

адмовіліся прыступаць да працы да канчатковага вырашэння сітуацыі. І толькі пасля таго, як 27 мая Мінскі губернскі камісар пацвердзіў немагчымасць адхілення іх ад пасадаў і прапанаваў прыняць справы, яны прыступілі да выканання абавязкаў¹.

Супраціўленне з боку Заслаўскага і Ракаўскага валасных камітэтаў Мінскага павета сустрэла прызначэнне часовым суддзёй былога земскага начальніка Івана Бабічава. Яшчэ ў канцы сакавіка 1917 г. Заслаўскі валасны камітэт звяртаўся ў Мінскі павятовы камітэт з хадайніцтвам не прызначаць часовымі суддзямі былых земскіх начальнікаў, а асоб выключна з сялянскага і мяшчанскага саслоўяў². Тым часам шэраг былых земскіх начальнікаў падалі Мінскаму павятоваму камісару Мікалаю Гушчынскаму адпаведныя прашэнні. Сярод іх быў і Бабічаў, у падтрымку прызначэння якога ў канцы сакавіка 1917 г. падпісаліся некалькі дзясяткаў жыхароў Ракаўскай і Заслаўскай валасцей³. Аднак яго кандыдатура выклікала супрацьдзеянне. У ананімным звароце жыхара Заслаўля да Мінскага губернскага камісара і міністра юстыцыі ад 30 сакавіка 1917 г. гаварылася: «Бабичев – известный взяточник, плохой человек, крыса старого режима, ...как нечестный человек в мировые судьи не годится»⁴. 7 красавіка Заслаўскі валасны камітэт пастанавіў: «Принимая во внимание в высшей степени вредную деятельность земских начальников вообще, а Бабичева в особенности – просить г. Минского губернского комиссара, чтобы ... никто из бывших земских начальников не был назначен в Заславский участок мировым судьёй»⁵. Адпаведнае рашэнне прыняў і Ракаўскі валасны камітэт⁶. Бабічаў на пасаду часовага суддзі 3-га ўчастка, у склад якога ўваходзілі дадзеныя воласці, прызначаны не быў. Але яе атрымаў іншы былы земскі начальнік – Барыс Языкоў⁷.

¹ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 10. Арк. 20, 37 адв.

² НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 19.

³ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 20–21 адв.

⁴ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 3.

⁵ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 36.

⁶ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 37.

⁷ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 32.

Канфліктная сітуацыя склалася вакол прызначэння часовым суддзёй 5-га ўчастка Мінскага павета былога земскага начальніка Уладзіміра Чарняўскага. Ён быў зацверджаны на пасадзе і ў красавіку 1917 г. прыступіў да выканання абавязкаў. Аднак 19 мая 1917 г. Івянецкі валасны сход, у якім прынялі ўдзел 52 чалавекі, пастанавіў звярнуцца да губернскага камісара з просьбай адхіліць Чарняўскага ад пасады ў сувязі з катэгарычнай нязгодай насельніцтва мець такога «міравога суддзю»¹. Аднак у просьбе было адмоўлена². 4 чэрвеня 1917 г. Івянецкі валасным камітэт, заслухаўшы адказ губернскага камісара, пастанавіў: «Имея в виду, что Чернявский народу не желателен как бывший земский начальник, и что в настоящее время служащие избираются от народа, а не назначаются... – категорически потребовать от губернского комиссара исполнения воли народа»³. А 28 чэрвеня мясцовы валасны сход прыняў рашэнне не прымаць ад суддзі Чарняўскага паведак і прасіць начальства абавязкова адхіліць яго ад пасады. Абгрунтавалася гэта тым, што ён «при старом режиме показал себя с очень плохой стороны, судил неправильно», «обращался с людьми прямо не по-человечески», «вёл безнравственную жизнь»⁴. Тым не менш Чарняўскі заставаўся на пасадзе, пакуль у верасні 1917 г. не быў пераведзены па службе ў Петраград на пасаду памочніка начальніка канцелярыі Міністэрства гостыцы⁵.

Як бачым, прызначэнне пасля Лютаўскай рэвалюцыі былых земскіх начальнікаў на судзейскія пасады часта прывозіла да дастаткова вострых канфліктаў. З іншага боку, прыведзеныя прыклады не характарызуюць адносіны насельніцтва і палітычных групак да асоб былых земскіх начальнікаў як суцэльна негатыўныя, бо такія сітуацыі ўзнікалі далёка не ўсюды. У аснове канфліктаў вакол фарміравання складу часовых суддзяў ляжала ўсведамленне ў грамадстве ролі суддзяў як важнага інструмента для

¹ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 53.

² НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 75.

³ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 75–75 адв.

⁴ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 57–57 адв.

⁵ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 5. Арк. 80.

абароны сваіх правоў і інтарэсаў і, адпаведна, жаданне мець уплыў на прызначэнне тых ці іншых кандыдатур.

Адметнай рысай дзейнасці ў Мінскай губерні часовых суддзяў была магчымасць удзелу ў разборы спраў прадстаўнікоў ад насельніцтва. 8 красавіка 1917 г. Мінскі губернскі камітэт пры Мінскім губернскім камісары сваім рашэннем надзяліў валасныя праўленні правам выбіраць прысяжных для ўдзелу ў судовых разборах разам з часовымі суддзямі. Пры гэтым функцыі, правы і абавязкі такіх прысяжных не ўдакладняліся¹. Дадзеная ідэя знайшла адлюстраванне ў пастанове Часовага ўрада ад 4 мая 1917 г., якая прадугледжвала ўвядзенне выбарных міравых судоў. Паводле яе разам з міравым суддзёй у вырашэнні спраў павінны былі прымаць удзел прадстаўнікі ад насельніцтва – так званыя члены міравога суда, выбраныя валаснымі земствамі². Аднак у Мінскай губерні правядзенне выбараў міравых суддзяў затрымлівалася. З мэтай адаптацыі дзейнасці мясцовых часовых суддзяў да дадзенай пастановы Мінскім губернскім камісарам 8 ліпеня 1917 г. быў выдадзены цыркуляр, які прапісваў валасным камітэтам (бо валасных земстваў тут яшчэ таксама не было) выбраць па 2 члены міравога суда. Да выбарання міравых суддзяў яны павінны былі дзейнічаць пры часовых суддзях³. У якой ступені валасныя камітэты выкарысталі магчымасць вылучаць сваіх прадстаўнікоў для ўдзелу ў адпраўленні правасуддзя, сказаць цяжка. Значнай праблемай для рэалізацыі дадзенай ідэі стала тое, што праца членаў суда пры часовых суддзях не аплачвалася, паколькі пастанова ад 4 мая 1917 г. тут яшчэ фактычна не ўступіла ў сілу⁴. Але прынамсі ў Слуцкім павеце часовыя суддзі вялі разбор спраў пры ўдзеле прадстаўнікоў ад насельніцтва ўжо ў красавіку 1917 г. Слуцкі павятовы камісар Р. Астроўскі з гэтай нагоды звяртаўся да Мінскага губернскага камісара з просьбай даручыць ім разбор спраў,

¹ НГАБ. – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 30.

² Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Петроград, 1917. – Вып. 1. – С. 13.

³ НГАБ. – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 38.

⁴ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 33–34.

падсудных валасным судам¹ (але дазволу не атрымаў). Ёсць звесткі аб тым, што члены суда ад насельніцтва дзейнічалі таксама пры некаторых часовых суддзях Мінскага і Навагрудскага паветаў².

Часовыя суддзі, як і ў цэлым сістэма правасуддзя, аказаліся ў дадзены перыяд у даволі складаным становішчы. Ва ўмовах рэвалюцыі ў масавай свядомасці ўкараніліся ўяўленні аб справядлівасці, якія карэнным чынам разыходзіліся з законам. Перад часовымі суддзямі гэта праблема стаяла асабліва востра, бо яны непасрэдным чынам знаходзіліся ў асяродку насельніцтва і вырашалі такія справы, як канфлікты вакол зямельнай і лясной уласнасці, а таксама непадпарадкаванні ўладам. Некаторыя з часовых суддзяў неўзабаве адмовіліся ад сваіх пасадаў, у тым ліку 3-га складанасцей пры выкананні абавязкаў. Так, часовы суддзя Барысаўскага павета Іосіф Цюндзявіцкі ў прашэнні на імя губернскага камісара ад 16 чэрвеня 1917 г. аб вызваленні яго ад пасады пісаў: «В виду расширения с каждым днём анархического движения в уезде... исполнение мною, землевладельцем, обязанностей судьи не может внести умиротворения в анархически настроенное население, а, наоборот, лишь обостряет создавшиеся отношения»³.

Як ужо адзначалася, паводле пастановы Часовага ўрада ад 4 мая 1917 г. у Мінскай губерні павінны былі быць уведзены выбарныя міравыя суды. Аднак, мяркуючы па дакументах фонду Мінскага губернскага камісара ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі (г. Мінск), на практыцы гэта адбылося толькі ў Барысаўскім павеце. Міравыя суддзі тут былі выбраны 11 жніўня 1917 г. на надзвычайным пасяджэнні павятовага земскага схода. Але Мінскі губернскі камісар па нейкіх прычынах 26 жніўня зрабіў спробу апрагэставаць выбары ў адміністрацыйным аддзяленні Мінскага акруговага суда. Атрымаўшы адмоўнае рашэнне на сваю скаргу, ён накіраваў апеляцыю ў I дэпартамент Сената (на жаль, звестак аб сутнасці пратэсту і лёсе апеляцыі

¹ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 11. Арк. 30.

² НГАБ. – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 42; Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 7. Арк. 35–36.

³ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 3. Арк. 74.

выявіць не ўдалося)¹. Тым часам, 6 верасня 1917 г. у Барысаўскім павеце выбраныя міравыя суддзі прыступілі да выканання абавязкаў і пачаў дзейнічаць міравы з'езд (з'езд міравых суддзяў)². У астатніх жа паветах працягвалі дзейнічаць часовыя суддзі. Прычым яны ўспрымаліся хутчэй не пераемнікамі земскіх участковых начальнікаў, а выконваючымі абавязкі міравых суддзяў³.

Часовым урадам на судовую сістэму былі ўскладзены дадатковыя функцыі, якія значна павышалі яе ролю ў фарміраванні інстытутаў грамадзянскай супольнасці. Гэта выявілася ў перадачы ў кампетэнцыю акруговых судаў рэгістрацыі і вядзення рээстра кааператываў і грамадзянскіх арганізацый, а таксама ў стварэнні інстытута адміністрацыйнай юстыцыі – сістэмы спецыяльных судовых устаноў для разгляду спраў адміністрацыйна-прававога характару на дзеянні органаў дзяржаўнага кіравання (у дадзеным выпадку – мясцовага кіравання).

Лютаяўская рэвалюцыя стала каталізатарам значнай актывізацыі грамадска-палітычнага жыцця ў краіне. Адным з праяў гэтага было ўзнікненне рознага роду кааператываў і грамадскіх арганізацый. Функцыя іх рэгістрацыі ўскладалася на акруговыя суды⁴. Для гэтага пры іх ствараліся спецыяльныя рэгістрацыйныя аддзелы. Яны павінны былі ў месячны тэрмін пасля падачы заявы аб рэгістрацыі таварыства ці саюза прыняць рашэнне аб яго ўнясенні ў адпаведны рэестр альбо адмове ў гэтым.

У Мінску функцыі рэгістрацыйнага аддзела першапачаткова выконвала адміністрацыйнае аддзяленне акруговага суда, якое было адкрыта 1 ліпеня 1917 г. (на адрасе: вул. Петрапаўлаўская, 2)⁵. Сам жа акруговы суд працягваў заставацца ў эвакуацыі ў Маскве. З самага адкрыцця ў адміністрацыйным аддзяленні ўзнікла шмат спраў аб рэгістрацыі арганізацый. Праз некаторы час быў створаны рэгістрацыйны аддзел Мінскага акруговага суда, структурна

¹ НГАБ. – Ф. 183. Воп. 1. Спр. 554. Арк. 4.

² НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 3. Арк. 22.

³ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 1. Арк. 90.

⁴ Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Петроград, 1917. – Вып. 1. – С. 13; Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Петроград, 1918. – Вып. 2. – С. 541–549.

⁵ НГАБ. – Ф. 183. Воп. 1. Спр. 522. Арк. 69.

адасоблены ад адміністрацыйнага аддзялення. У верасні 1917 г. яго штат складаўся з 3-х чалавек: 2-х членаў суда (адзін з іх, Іван Бялінскі, з'яўляўся загадчыкам) і памочніка сакратара¹.

Паводле пастановы Часовага ўрада ад 30 мая 1917 г., ствараўся інстытут адміністрацыйнай юстыцыі, які павінен быў рэгуляваць узаемаадносіны паміж органамі адміністрацыйнай улады, структурамі самакіравання, грамадскімі арганізацыямі, асобнымі грамадзянамі². Сістэма адміністрацыйнай юстыцыі ўключала адміністрацыйных суддзяў у паветах, адміністрацыйныя аддзяленні акруговых судаў і I дэпартамент Сената. Адміністрацыйныя суддзі разглядалі скаргі на дзеянні ўстаноў і службовых асоб валаснога кіравання. Усе астатнія справы, акрамя скарг на губернскага камісара, былі падсудны адміністрацыйным аддзяленням акруговых судаў. Пратэсты на дзеянні губернскіх камісараў разглядаліся I дэпартаментам Сената. Адзначым, што значная частка дадзеных спраў датычылася рознага роду выбараў, у тым ліку дзейнасці камісій па падрыхтоўцы выбараў ва Устаноўчы сход.

Адміністрацыйныя суддзі ў Мінскай губерні былі прызначаны прыказамі Міністра юстыцыі ў ліпені–верасні 1917 г.³. Практычна ўсе яны да гэтага займалі пасады паятовых членаў акруговага суда. На жаль, практычна не захавалася дакладных звестак аб іх дзейнасці, а ў большасці выпадкаў – нават аб тым, ці ўвогуле яны прыступілі да працы. Вядома, што ў пачатку верасня адміністрацыйны суддзя дакладна працаваў у Мінскім павеце⁴. Згодна з пастановай Часовага ўрада ад 15 чэрвеня 1917 г., да ўвядзення адміністрацыйных суддзяў іх абавязкі ўскладаліся на мясцовых міравых суддзяў⁵. А паколькі ў Мінскай губерні не было і іх, дадзеныя функцыі тут перадаваліся часовым суддзям⁶. Улічваючы, што ў гэты час ішла падрыхтоўка

¹ НГАБ. – Ф. 183. Воп. 1. Спр. 522. Арк. 9.

² Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Петроград, 1918. – Вып. 2. – С. 527–540.

³ Приказы по ведомству Министерства юстиции // Вестник Временного правительства. – 1917. – 11 авг. – С. 4; 16 сент. – С. 4.

⁴ НГАБ. – Ф. 183. Воп. 1. Спр. 522. Арк. 34.

⁵ Сборник указов и постановлений Временного правительства. – Петроград, 1918. – Вып. 2. – С. 541.

⁶ НГАБ. – Ф. 1685. Воп. 4. Спр. 1. Арк. 90.

да ўвядзення валасных земстваў, то дзейнасць многіх часовых суддзяў набывала дадатковае значэнне, бо менавіта ім становіліся падсуднымі скаргі па выбарах у гэтыя органы.

Звестак аб дзейнасці адміністрацыйнага аддзялення Мінскага акруговага суда таксама няшмат. Вядома, што яно было адкрыта 1 ліпеня 1917 г. Былыя памяшканні Мінскага акруговага суда (на другім паверсе будынка на Саборнай плошчы, 14) пасля яго эвакуацыі ў 1915 г. былі занятыя пад лазарэт. Таму адміністрацыйнае аддзяленне, якое выконвала таксама функцыі рэгістрацыйнага аддзела, першапачаткова вымушана было часова размясціцца ў іншым месцы – на вул. Петрапаўлаўскай, 2. Адміністрацыя суда скардзілася на нязручнасць, недахоп працоўнай плошчы і ўвогуле сам факт адсутнасці ў распараджэнні акруговага суда ў Мінску свайго памяшкання. У выніку ў верасні 1917 г. Мінскай гарадской управай было вырашана перадаць суду 4 пакоі з яго былых памяшканняў на Саборнай плошчы, нягледзячы на пратэсты кіраўніцтва лазарэта і прадстаўнікоў таварыства Чырвонага крыжа¹. У цэлым, адміністрацыйнаму аддзяленню прыходзілася функцыянаваць у даволі цяжкіх умовах, асабліва ў першы час працы. У сувязі з вялікім наплывам спраў аб рэгістрацыі арганізацый загадчык адміністрацыйнага аддзялення Іван Бялінскі ў сярэдзіне ліпеня скардзіўся ў Маскву старшыні суда на недахоп персаналу канцэлярскі (усяго 1 сакратар і 1 канцэлярскі служачы) і прасіў дазволіць наняць машыністку з мясцовых жыхароў. Таксама ён пісаў аб вострай патрэбе ў хатняй адной пішучай машыны, бо адзіная наяўная знаходзілася ў карыстанні архіварыуса, і тая была няспраўнай². У жніўні 1917 г. адміністрацыйнае аддзяленне Мінскага акруговага суда ўзначаліў Яраслаў Шындлер – у якасці таварыша старшыні суда. У верасні 1917 г. штат адміністрацыйнага аддзялення, не ўлічваючы персанал рэгістрацыйнага аддзела, уключаў таварыша старшыні суда, 2-х членаў суда, сакратара, канцэлярскага служачага, кур'ера і падсобнага работніка. 3 верасня 1917 г.

¹ НГАБ. – Ф. 183. Воп. 1. Спр. 522. Арк. 25.

² НГАБ. – Ф. 183. Воп. 1. Спр. 522. Арк. 9–9 адв.

рыхтавалася эвакуацыя персаналу і маёмасці Мінскага акруговага суда з Мінска ў глыб краіны¹. Але да моманту ўзяцця ўлады большавікамі гэтага не адбылося. Адміністрацыйнае аддзяленне працягвала працаваць да 17 снежня 1917 г. У гэты дзень сюды з'явіліся прадстаўнікі 4-га і 5-га ўчасткаў Рэвалюцыйнага трыбунала па г. Мінску салдаты Ігнацьеў і Гусеў з пастановай Камісарыята Заходняй вобласці ад 15 снежня 1917 г. «немедленно очистить помещение, занимаемое судом». У выпадку адмовы яны пагражалі судовым чыноўнікам выкарыстаць сілу. Таварыш старшыні суда Я. Шындлер, а таксама іншыя прысутныя, пачалі пратэставаць. Яны заяўлялі аб тым, што гэта прывядзе да спынення выканання судом сваіх функцый, негатыўна адас'ецца на інтарэсах насельніцтва і ўвогуле незаконна. Урэшце прадстаўнікі Рэвалюцыйнага трыбунала сілай занялі памяшканне². Мінскі акруговы суд быў вымушаны спыніць сваю дзейнасць.

Што датычыцца валасных судоў, якія уваходзілі ў структуру сістэмы сялянскага самакіравання, то, паводле ўжо згаданай пастановы Часовага ўрада ад 4 мая 1917 г., яны павінны былі спыніць сваё існаванне, але толькі разам з пачаткам працы выбраных міравых судоў. Аднак, як ужо гаварылася вышэй, у Мінскай губерні як факт укаранення міравой юстыцыі многімі было ўспрынята ўвядзенне часовых суддзяў для выканання судовых абавязкаў былых земскіх начальнікаў. У сувязі з гэтым шырокае распаўсюджанне атрымала практыка ліквідацыі валасных судоў³.

Такім чынам, мы бачым, што пасля Лютаўскай рэвалюцыі ў якасці падмурку судовай сістэмы па сутнасці захоўвалася заканадаўчая база судовай рэформы 1864 г. Пры гэтым Часовым урадам быў прыняты шэраг мер, накіраваных на дэмакратызацыю сістэмы правасуддзя. Аднак ажыццяўленне іх на практыцы ўскладнялася агульнай палітычнай нестабільнасцю, недахопам фінансавання, праблемай кадравага забеспячэння судовых устаноў, а ў Мінскай

¹ НГАБ. – Ф. 183. Воп. 1. Спр. 522. Арк. 52–52 адв.

² НГАБ. – Ф. 183. Воп. 1. Спр. 522. Арк. 11–11 адв.

³ НГАБ. – Ф. 1684. Воп. 1. Спр. 8. Арк. 45–46.

губерні – яшчэ і прыфрантавым становішчам дадзенай тэрыторыі. У выніку гэтага ўкараненне тут адміністрацыйнай юстыцыі і далейшае распаўсюджанне інстытута міравых суддзяў да ўзяцця ўлады бальшавікамі так і не былі да канца рэалізаваны.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ